

Siknäsfortet

I serien om vårt militärhistoriska arv, SMHA, besöker vi i del 22 Siknäsfortet för andra gången. Vi får reda på hur uppbyggnaden av försvaret i östra Norrbotten gick till i början av andra världskriget.

SKANSEN KLINTABERG

Text: Christian Braunstein

Hemsida: www.siknasfortet.se

Den 30 november 1939 gick Sovjetunionen till angrepp mot Finland. Tyngdpunkten i anfallet låg i söder på Karelska näset, men ryssarna anföll även i norra Finland mot hamnstaden Petsamo och mot Salla, bara 20 mil från svenska gränsen. Rovaniemi räknade man ta i mitten på november. Därefter skulle man gå mot Torneå. När ryssarna angrep Finland fanns inte en enda svensk kikare eller gevär längs Torne älv, som utgör gräns mellan Sverige och Finland. Än mindre fanns det några fasta befästningar. Den 2 december 1939 utfärdades order om partiell mobilisering i landet, vilket för övre

Norrlands trupper betydde praktiskt taget fullständig mobilisering.

Nu började uppbyggnaden av försvaret i östra Norrbotten, en upprustning som kom att pågå in på 1990-talet.

Nästan all militär verksamhet i länet hade under och efter första världskriget byggts upp kring Bodens fästning. Detta skulle nu förändras. Åren 1939–45 fick människor bosatta längs Torne och Kalix älvar leva i daglig kontakt med militär verksamhet. Mängder med befästningar byggdes ut, främst längs Kalix älv. När livet 1945 återgick till mer normala förhållanden fanns det kvar försvarsanläggningar, barackläger, mobiliseringsförråd och en fredsorganiserad försvarsområdesmyndighet. Omvärlden var orolig, med det kalla kriget som ny säkerhetspolitisk referensram. Den militära verksamheten hade kommit till östra Norrbotten för att stanna.

Försvarsförberedelserna i östra Norrbotten var enbart inriktad åt ett väderstreck, österut. Den starkaste befästningslinjen inom detta gränsområde var Kalixlinjen.

Den var inte en befästningslinje som man vanligen föreställer sig en sådan, utan bestod av ett antal fördröjningsområden förstärkta med vägsprårrar, pansarhinder, skansar och artilleribatterier. I fördröjningsområdet skulle angriparens anfall bromsas upp och de egna förbanden dras tillbaka västerut under ordnade former. Inom fördröjningsområdet mellan Torne och Kalix älvar utnyttjades terrängens naturliga hinder som myrar och sjöar.

Kalixlinjen bestod av över 2 800 befästningar och skyddsrum för 18 000 man till skydd mot grovt artilleri. I områdena längs Kalixälven var lokalförsvarsförband, tre arméfördelningar, grovt fartygsartilleri och arméns samtliga bandkanoner grupperade.

Den operativa principen var fram till början av 1960-talet att möta angriparen med lokalförsvarsförband i områdena mellan Torne och Kalix älvar och sedan föra en avvärjningsstrid längs Kalix älvdal. Förutom ett angrepp längs de fem genomgående vägarna från gränsen mot Kalix och

SiknäsFortet

Siknäsfortets logotype.

Foto: Leif Cimrell

Foto: Marinmuseum

Pansarkryssaren Fylgia.

Foto: Leif Cimrell

Siknäsfortets A-torn.

Foto: Leif Cimrell

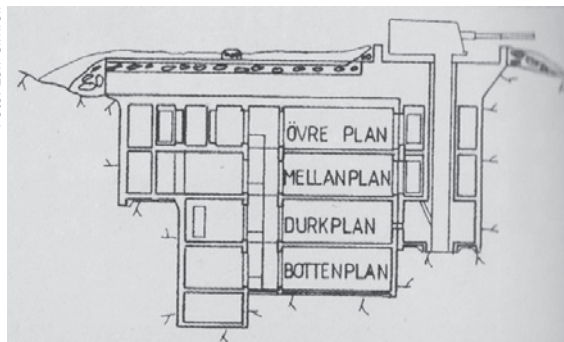

Foto: Leif Cimrell

A- och C-tornen i genomskärning.

Foto: Leif Cimrell

Klart för laddning i torn A.

Lule älddalar kunde landstigningar genomföras mot kusten, på vintern över is, med mekaniserade förband. Avväjningsstriden krävde att huvuddelen av brigaderna genomfört koncentrerings- och uppmarsch med ett manskap som till stora delar kom från Mälardalen.

Kalixlinjen byggdes ut och moderniserades kontinuerligt under kalla krigets årtionden. För att kunna lägga tung artillerield över broar och vägar byggdes inom Fo 67 fyra kanonbatterier med sammanlagt 16 stycken gamla fartygskanoner. Utbyggnaden av dessa fasta anläggningar under 1950- och 1960-talen blev billiga för armén då pjäserna kom från flottans skrotade fartyg, ammunition fanns i stora mängder och arbetskraften för byggandet betalades av staten som ett sätt att minska arbetslösheten.

Den viktigaste anläggningen var Siknäsfortet

Den viktigaste anläggningen var Siknäsfortet som låg invid Töre hamn, 30 km väster om Kalix. Batteriet betjänades av en lokalför-

svarsbataljon på över 300 man. I det kvarvarande A-batteriet tjänstgjorde som mest 80 man. Uppgiften var att försvara Bottenvikens nordligaste djuphamn i Töre. Där kunde en angripare landstiga och skapa ett brohuvud för att anfälla Kalixlinjen i ryggen. Batteriet kunde även lägga eld mot broar över Kalix älv samt mot en framryckande fiende längs E4:an mot Luleå.

Siknäs bataljonen bestod av fyra batterier med ett dubbeltorn vardera med två 15,2 cm kanoner som kom från pansarkryssaren Fylgia. Batterierna byggdes i slutet på 1950-talet nedsprängda i berget – A- och C-batterierna i fyra våningar och B- och D-batterierna i tre. Alla batterierna hade egen reservkraft och brunn med färskvatten.

Batterierna byggdes för att kunna motstå ett atombombsanfall och pjästornen var napalmskyddade. Mellan berg och fort behöll man ett mindre utrymme dels för att slippa vatten från berget mot betongen, dels för att kunna placera enorma stålfjädrar som stötdämpare så att

fortet skulle stå emot skakningar i berggrunden. Under kalla kriget sågs den sortens hot som en realitet. Granaterna vägde 49 kilo, effektivt skjutavstånd var 16 km och eldhastigheten kunde med en samkörd besättning komma upp i tre skott i minuten. I bataljonen fanns fem eldledningsgrupper. Vid en krigsförbandsövning 1985 sköts de sista skotten. Två av kanontornen (A- och B-tornen med underliggande anläggning (A-tornet) finns bevarade och kan besökas.

Eftersom bataljonens kanoner kom från krigsfartyg hade de under pjäsen en s k ”stjälk” med en hiss för ammunitionen som förvarades längre ner i fartyget. Därför måste befästningarna för de pjäser som omplaceras till landbatterier byggas på djupet – A- och C-tornen fick därför fyra våningar och B- och D-tornen tre våningar. Bataljonschefen ledde verksamheten från A-tornet.

En vandring i A-batteriet

Ingången till själva fortet var försedd med en *stövågstunnel* och »»

luftslussar för att skydda personalen i fortet mot atom-, gas- och napalmangrepp.

På bottenplanet fyra våningar och 20 meter ner i berget fanns *stridsledningscentralen*. Per radio tog personalen emot rapporter från eldledningsobservatörer och på grundval av dessa rapporter riktade man in kanonerna.

I de gamla *granat- och kardusrummen* finns idag museiföremål och skärmutställningar som bland annat berättar om Kalixlinjen och dess befästningar, om flottans fartygska-

noner i Kalixlinjen, hur Siknäsfortet byggdes och den dåvarande hotbildningen.

Texten på sista skärmen avslutas med frågan: ”Men kvarstår hotbildningen?” Töre hamn är strategiskt belägen än i dag. Det är nära till E10 som går inåt landet, och nära E4 söderut.

Intill finns *laddningsrummet* där projektiler och karduser placerades i en hiss i ”stjälken” och därefter 12 meter upp till kanonen.

På mellanplanet fanns det största *logementet*, med plats för 21 man.

Befälen bodde i mindre rum. De görs nu om till enklare boende med dusch och toalett.

Ytterligare ett plan upp fanns *kök och matsal* där man nu kan fika samt *läkarmottagningen* som idag blivit museishop.

Uppe på krönet drygt 60 meter över havet finns *kanontornet*, där projektil och kardus sammanfogades och kanonerna laddades. Varje eldrör väger 7,7 ton och tillverkades av Bofors 1905.

Det gjutna utrymmet där fyra laddare och en riktare höll till är trångt

Foto: Leif Cirmell

Ledningscentralen.

Det tidigare granatförrådet, idag museiutställning.

Foto: Leif Cirmell

Det tidigare kardusförrådet. Karta över fartygskanoner i Norrbotten. I bakgrunden rullbordet för karduskorgen intill hissrummet.

Foto: Leif Cirmell

Logement. Upp till 30 personer kan samtidigt övernatta i fortet.

Foto: Leif Cirmell

”Stjälken” med nödutgång i hissrummet. Granathissen på andra sidan.

Foto: Leif Cirmell

Sjukmottagningen.

"Korvskans" från 1:a världskriget.

Foto: Leif Cimrell

Spiggens manöverutrymme.

Foto: Marinmuseum

"Sommarstuga"

Foto: Leif Cimrell

Foto: Leif Cimrell

Luftvärnskanonen återmonteras på tornet.

HMS Spiggen.

Foto: Leif Cimrell

Foto: Leif Cimrell

Vinterrummet.

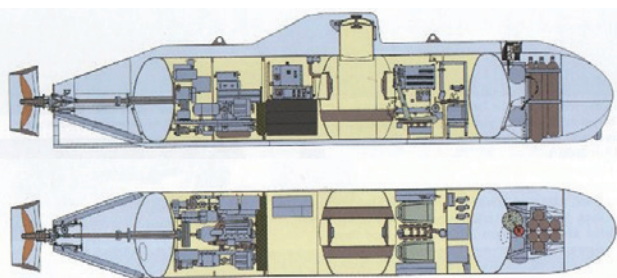
SVERIGES
MILITÄR-
HISTORISKA ARV

Kanoneldröret
under bordet på
verandan.

Foto: Leif Cimrell

Foto: Marinmuseum

Genomskärningsbild
av Spiggen.

Se TIFF nr 1/2016
(sidan 34 – 37) för att
läsa den förra artikeln
om Siknäsfortet.

och har lågt i tak. Det måste ha
dånat enormt vid skjutningarna.

Kanonerna användes aldrig i
skarpt läge. Det sista skarpa öv-
ningskottet small 1988. På 1990-ta-
let avvecklades fortet då 160 ton a-
munition bars upp och kanonerna
gjordes obrukbara.

Siknäsfortets museiförening har ytterligare turistattraktioner i området

Miniubåten Spiggen, skänkt av
Försvarsmakten till Kalix kommun
– som deponerat den till Stiftelsen

Siknäsfortet. Spiggen är elva meter
lång och byggd 1990. Den skall
minna om ubåtsincidenterna i Tö-
refjärden på 1980-talet är placerad i
Töre hamn – där det pågick ubåts-
jakt 1983 och 1987.

Från 2018 kommer även ett värn-
torn m/75 med en 7,5 cm stridsvagn-
skanon m/74 maskerat i en "som-
marstuga" att finnas i Töre hamn.
Sommarstugekanonen står fortfa-
rande i Meldersten vid Råne älv för
att skydda bron där men ligger så
oländigt till att den måste flyttas.

Föreningen planerar även att

införliva ett luftvärnstorn och en
korvskans i Morjärvi i Siknäsfortets
utställningar. En 40 mm luftvärns-
kanon m/36 återfördes 2017 till
tornet. ■

Mer om Kalixlinjen på

www.smha.se och
<http://siknasfortet.se/>

Kontaktuppgifter

Tel: 0923-270 66, 073-295 03 55.